

Wojna Rosji z Ukrainą i Zachodem

Redakcja naukowa
Sergiusz Wasiuta
Tomasz Wójtowicz

Kraków 2024

Recenzenci:

prof. dr hab. Bogusław Pacek, Uniwersytet Jagielloński

dr hab. Tatiana Sydoruk, prof. Narodowego Uniwersytetu „Akademia Ostrogska”

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2024

Redakcja i korekta części ukraińskiej: Oleg Aleksejczuk

Redakcja i korekta części polskiej: Radosław Doboszewski

Układ typograficzny, łamanie: Oleg Aleksejczuk

ISBN 978-83-68020-70-0

e-ISBN 978-83-68020-75-5

DOI 10.24917/9788368020700

Wydawnictwo Naukowe UKEN

30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2

tel/fax 12 662-63-83, tel. 12 662-67-56

e-mail: wydawnictwo@up.krakow.pl

<http://www.wydawnictwoup.pl>

Zapraszamy na stronę internetową:

<http://www.wydawnictwoup.pl>

Spis treści

Wstęp (*Sergiusz Wasiuta, Tomasz Wójtowicz*) 9

Część I

Wojskowo-polityczny wymiar wojny rosyjsko-ukraińskiej

Olga Wasiuta

Raszyzm jako neofaszystowska ideologia Rosji Władimira Putina 17

Tomasz Wójtowicz

Bitwa o Mariupol. Walki w terenie zurbanizowanym
w wojnie rosyjsko-ukraińskiej 37

Waldemar Zakrzewski

Przedmioty wybuchowe i niebezpieczne (po)wojenne zagrożenia
dla ludności cywilnej 57

Anna Netreba

Drony tureckie w wojnie rosyjsko-ukraińskiej 75

Natalia Borodziuk

Rola sił powietrznych i systemów obrony powietrznej
w czasie wojny rosyjsko-ukraińskiej 87

Вадим Задунайський

Військово-політичний вимір використання Росією
козацького фактору в сучасній війні проти України 115

Юрій Тишкун

Повномасштабна російсько-українська війна
в контексті X-го циклу глобальної політики
(згідно концепції Джорджа Модельскі) 125

Наталія Кравченко

Гібридні технології Росії проти України
в військово-політичній сфері (1991–2021 рр.) 135

Роман Пасічний

ІПСО в контексті російсько-української війни 153

Część II

Międzynarodowy wymiar wojny rosyjsko-ukraińskiej

Sergiusz Wasiuta

Grupa kontaktowa Ramstein – koalicja wspierająca obronę Ukrainy 167

Agnieszka Warchoł

Dyktatura w czasie wojny, czyli jak Kreml
tłumi antywojenne nastroje społeczne 193

Małgorzata Cichy

Wpływ wojny w Ukrainie na pozycję Federacji Rosyjskiej
w Azji Centralnej 211

Grzegorz Bator

Wojna w Ukrainie jako szansa na realizację koncepcji Międzymorza 221

Наталія Романюк

Євроатлантична інтеграція України
в умовах збройної агресії Росії 239

Антоніна Шуляк

Євроінтеграція як вектор захисту національних інтересів
крізь призму російсько-української війни 259

Дмитро Кравченко

Євроінтеграція Західних Балкан: досвід для України,
вплив російсько-української війни та виклики російського фактора .. 281

Марина Бессонова

Антиамериканська риторика у російських наративах
російсько-української війни 299

Олександр Шевчук

Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону
в умовах російсько-української війни 321

Зоя Баран

Російсько-українська війна в політичному дискурсі
Великої Британії: парламентські дебати
в перший тиждень повномасштабного конфлікту 361

Ірина Кицюк

Війна в Україні як індикатор корпоративної
соціальної відповідальності: національний
та міжнародний вимір 401

Оксана Пікулик, Ілона Балак

Глобальна продовольча безпека в контексті
російсько-української війни 419

Володимир Калуга

Війна як індикатор поточної ситуації України, Росії
та центрів світового впливу 433

Наталія Павліха, Ольга Корнелюк, Ірина Цимбалюк

Сучасна парадигма безпеки сталого розвитку
на засадах циркулярної економіки та інклюзивного зростання 453

Część III

Humanitarny wymiar wojny rosyjsko-ukraińskiej

Igor Torbicki

Polityka polskich instytucji kultury po 25 lutego 2022 roku
jako kulturowy element wojny rosyjsko-ukraińskiej 473

Lucyna Łowisz

Polska pomoc dla uchodźców z Ukrainy w związku z rosyjską agresją.

Wybrane aspekty 485

Наталія Хома

Краудфандинг як технологія миробудівництва: аналіз кейсу

глобальної допомоги Україні під час російської військової агресії 499

Артем Кокош

Політика країн Центрально-Східної Європи стосовно

українських біженців у 2022 році 519

Віктор Патійчук

Проблеми функціонування туризму України в умовах війни 531

Марина Бессонова

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

orcid.org/0000-0003-1533-775X

mmbessonm@gmail.com

Антиамериканська риторика у російських наративах російсько-української війни

Retoryka antyamerykańska w rosyjskich narracjach o wojnie rosyjsko-ukraińskiej

Анотація

Розділ присвячено аналізу антиамериканської риторики у російських наративах та її особливостям в умовах російсько-української війни. Ще з часів СРСР антиамериканізм залишився традиційним явищем для російського суспільства, яке з часів Холодної війни продовжує сприймати світ як систему з двома полюсами «рівних» суперників – США та власне Росії. Після нетривалого періоду відносно дружнього ставлення до США у 1990-х роках, сучасна Росія знову демонструє критичні та навіть ворожі погляди відносно Америки. Накопичені образи до США через невиправдані сподівання щодо проведення реформ та розбудови у Росії розвиненої економіки американського зразка, сприяли формуванню «російського ресентименту» – почуття ворожості до США, які вважаються причиною всіх невдач у російському суспільстві. У Росії з 2012 року антиамериканізм почав трансформуватися на державну ідеологію та політику, що поєднував у собі наративи часів Холодної війни («старий антиамериканізм») та нові звинувачення маніпулятивного характеру, які інтерпретують Америку як головного «цапа-відбувайла» російських невдач («новий антиамериканізм»). З часів нападу на Україну у 2014 р. у російському інформаційному просторі хвиля антиамериканських наративів не

спаладала, а особливістю тривалої гібридної війни проти України став ідеологічний вимір, який критикував та засуджував зближення України із Заходом та Америкою зокрема. В умовах масштабної російської інтервенції відбулося поєднання антиамериканських наративів з антиукраїнськими, і замість конституюючого «іншого» в особі США таким конституюючим «іншим» для Росії стала Україна, яка розглядається як «яблуко розбрату» між Росією та США.

Ключові слова: США, Росія, антиамериканізм, Україна, російсько-українська війна

У сучасному світі негативне ставлення до тієї чи іншої нації чи країни залишається доволі поширеним явищем. Своєрідним «чемпіоном» у цьому контексті можна вважати Сполучені Штати Америки, відносно яких можна зустріти доволі гостру критику та навіть заклики до знищення цієї країни. Важлива роль, яку відіграє ця держава у сучасній системі міжнародних відносин, привертає непересічну увагу як її союзників, так і її опонентів до американської зовнішньої та внутрішньої політики, і одним із результатів цієї уваги є формування стійких антиамериканських поглядів.

Сучасне російське державне утворення має сталі традиції антиамериканізму, які походять ще з радянських часів. Негативне ставлення до США наразі вже є вкоріненим у наративи російського політикуму та колективну свідомість значної частини російського суспільства.

В останнє десятиліття ще одним поширеним наративом російського інформаційного простору став антиукраїнський, який особливо активізувався з подій Євромайдану та Революції гідності (2013–2014 рр.). після яких розпочалася відкрита російська агресія проти України. Попри те, що коли готувався до друку цей матеріал (лютий 2023 р.) російсько-українська війна ще не закінчилася, із самого свого початку вона та її антиукраїнські наративи опинилися у фокусі уваги експертів та всіх тих, від кого залежить формування та реалізація зовнішньої політики країн світу.

Повномасштабна російська збройна інтервенція вже стала об'єктом вивчення дослідників у царині міжнародних відносин, міжнародного права, історії, безпеки, психології, соціології тощо. Для переважної більшості зовнішніх експертів, які уважно стежать за перебігом воєнних дій, війна розпочалася 24 лютого 2022 р. Однак для української спільноти російська агресія стартувала з подій 2014 р. (анексія Криму та окупація окремих районів Донецької та Луганської областей України). Однією з особливостей цієї тривалої гібридної війни та масштабної російської інтервенції став ідеологічний вимір, який обґрунтовував напад на Україну

та розповсюджував антиукраїнську риторіку. Водночас поширені антиамериканські наративи не втратили своєї пріоритетності у російському публічному просторі. Тож у даній науковій розвідці здійснено спробу розглянути чи змінилися традиційні російські антиамериканські наративи в умовах російської війни проти України.

Спочатку варто окреслити у загальних рисах основні інтерпретації антиамериканізму та особливості його російського варіанту.

Наразі наявна велика кількість різнопланових досліджень цього феномену, серед яких найбільша доля припадає на вчених із США. Тим не менш, вивчення антиамериканізму здійснюється і європейськими, канадськими, австралійськими, українськими та російськими авторами тощо. Єдиного та консолідованого визначення цього явища у суспільствознавчих дослідженнях не існує, тому що в залежності від фокусу уваги та предмету вивчення пропонуються різні тлумачення антиамериканізму та різні варіації класифікації його видів.

Так, найчастішою є інтерпретація антиамериканізму власне через ідеологічний контекст. Наприклад, український історик Олександр Потехін визначає антиамериканізм як «*ірраціональну ідеологію*», для якої притаманні *зневага та ворожість* до американської системи цінностей, культури, народу та держави¹. Певною мірою це є віддзеркаленням назв однієї з робіт американського дослідника угорського походження Пола Голландера *Антиамериканізм: ірраціональний та раціональний* (1995), де автор узагальнено визначає цей феномен як *критику американського суспільства*². Українська філософиня Ольга Гольд зазначає, що антиамериканізм це *продукт ідеології*, а не політична позиція деяких держав та окремих громадян³. У чотири томній колективній науковій збірці, присвяченій дослідженню різних вимірів антиамериканізму, упорядник цього видання австралійський дослідник Брендон О'Коннор характеризує наявні підходи до визначення цього явища та з-поміж іншого називає такі інтерпретації як *світогляд та своєрідна ідеологія*⁴. У дослідженнях фігурують й інші

¹ О. Потехін, *Антиамериканізм і антисемітизм: порівняльний аналіз*, [у:] *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (15 травня 2015, м. Львів)*, ч. 1, Центр американських студій, Факультет міжнародних відносин, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів 2015, с. 49, 51.

² P. Hollander, *Anti-Americanism: Irrational and Rational*, Routledge, London 1995, p. 7.

³ О.Ф. Гольд, *Антиамериканізм*, «Культура народів Причорномор'я» 2011, № 217, с. 108.

⁴ B. O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes and Themes*, Greenwood World Publishing, Oxford–Westport 2007 (4-volume set), vol. 1, pp. 7–21.

трактування антиамериканізму: *тенденція в оцінках, патологія, забобони, упередження, психологічна тенденція тощо*⁵.

Специфіка традицій російського антиамериканізму найбільш ретельно вивчається власне у російському науковому середовищі (при цьому не тільки російський антиамериканізм, а і його інтерпретації російськими науковцями упродовж останніх 30 років мають стати предметом окремого вивчення). В деяких дослідженнях поява російського антиамериканізму виводиться ще з царських часів. Втім, така точка зору не є поширеною, бо значна кількість авторів так чи інакше пояснює походження витоків сучасних російських антиамериканських поглядів з радянських часів та обставин ідеологічного протистояння Холодної війни. Так, автори російського походження Ерік Ширяєв та Владислав Зубок (переїхали на Захід у 1990-х рр., працюють у США та Великій Британії) у своїй книзі *Антиамериканізм у Росії: від Сталіна до путіна* станом на момент виходу книги у 2000 р. виокремлювали такі етапи розвитку цього феномену як радянський – «старий» та пострадянський – «новий» антиамериканізми⁶.

Між періодами критичного ставлення до США був нетривалий проміжок часу, коли у російських еліт та суспільстві спостерігалися позитивне ставлення до американського суспільства, істеблішменту та політики, який зазначені автори кваліфікують як «медовий місяць» (*honeymoon*). Певну циклічність та коливання негативного та позитивного ставлення до США відзначають й інші автори (наприклад Іван Курілла⁷). Більшість авторів констатує, що саме на 1990-ті роки припадає фаза зменшення антиамериканських sentimentів у російському суспільстві, чергове зростання негативного ставлення до США починається саме наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років.

Так, у 2002 р. на засіданні Форуму реформ (неформального дискусійного клубу за участі московського представництва Фонду «Наследіє» [спадщина] США), який так і називався «Антиамериканізм у Росії», висловлювалася думка про те, що антиамериканізм почав займати ідеологічну нішу антикомунізму у російському суспільстві, і що антиамериканізм

⁵ М. Бессонова, *Основні риси сучасного антиамериканізму: регіональний вимір, «Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти»* 2019, № 4, с. 20, <https://doi.org/10.31866/2616-745x.4.2019.177615> [дата звернення: 10.03.2023].

⁶ E. Shiraev, V. Zubok, *Anti-Americanism in Russia: From Stalin to Putin*, Palgrave Macmillan, London 2000, p. 3.

⁷ І. Курілла, *Смысл и корни российского антиамериканизма*, «Ведомости», 15.07.2018, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2018/07/16/775545-rossiiskogo-anti-amerikanizma> [дата звернення: 10.03.2023].

може перетворитися на «загальнонаціональну ідею, пошуки якої давно відбуваються на багатьох рівнях російської суспільної думки» (при цьому більш ніж 20 років тому така думка вважалася «зухвалою»)⁸.

Причини зростання російського антиамериканізму називалися різні: частина авторів акцентувала увагу на втраті привабливості Америки⁹ та розчарування нею у пострадянському російському суспільстві; частина авторів вбачала головну причину у зовнішньополітичних діях США (наприклад бомбардування 1999 р. на Балканах); ще одна група авторів наполягала на домінуванні російських внутрішньополітичних проблем, неможливість розв'язання яких пояснювалася за допомогою зовнішнього ворога, на якого як на цапа-відбувайла переносилася відповідальність за причини невдачі внутрішніх реформ¹⁰.

Прояви таких інтерпретацій негативного ставлення до США у масовій російській свідомості можна знайти у коментарях на багатьох форумах (наприклад Авто Mail.ru «Курилка»¹¹, Леді Mail.ru тощо [закриті для спілкування з 20 грудня 2022 р. – авт.]¹²), у соцмережах (Однокласники, ВКонтакте, Facebook, Twitter тощо), інших інтернет-ресурсах (наприклад Youtube, Tripadvisor, Back2Russia, різні онлайн відео-чат рулетки¹³). Основними подіями, які викликали негативне ставлення з боку росіян щодо Америки були вже згадане бомбардування російського союзника – Сербії у 1999 р.; війна в Іраку; розширення НАТО на схід; та російсько-грузинський конфлікт¹⁴.

⁸ Заседание Форума реформ. Антиамериканизм в России, «Интернет-журнал Ер-фольг», 25.04.2002, <http://www.erfolg.ru/polit/forum-4.htm> [дата звернення: 10.03.2023].

⁹ Тут і далі у тексті слово «Америка» вживатиметься як синонім «США».

¹⁰ М.М. Бессонова, *Спадщина біполярної системи міжнародних відносин: антиамериканізм на пострадянському просторі (на прикладі Білорусі та Росії)*, [у:] *Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення: збірник наукових праць*, Видавництво «Фенікс», Київ 2013, с. 338–340.

¹¹ *Планы США по уничтожению России*, Форум «Курилка». Auto mail.ru, 19.11.2011, https://auto.mail.ru/forum/topic/plany_ssha_po_unichtozheniju_rossii [дата звернення: 10.03.2023]; *А США то оказывается слабая и жалкая страна*, Форум «Курилка». Auto mail.ru, 18.07.2014, https://auto.mail.ru/forum/topic/a_ssha_to_okazyvaetsja_slabaja_i_zhalkaja_strana [дата звернення: 10.03.2023].

¹² *Плюсы и минусы жизни в США*, Форум Леді mail.ru, 26.06.2020, https://lady.mail.ru/forum/topic/pljusy_i_minusy_zhizni_v_ssha [дата звернення: 10.03.2023].

¹³ *Авантюристы из США есть?*, Back2Russia (форум 2016–2021), <https://back2russia.net/index.php?/topic/927-avantyuristy-i-iz-ssha-est/#comments> [дата звернення: 10.03.2023]; *Миру мир*, Tripadvisor, 2.10.2022, <https://www.tripadvisor.ru/ShowTopic-g28924-i139-k14129114-Arizona.html> [дата звернення: 10.03.2023].

¹⁴ М. Birnbaum, *Russia's anti-American fever goes beyond the Soviet era's*, "The Washington Post", 8.03.2015, <https://www.washingtonpost.com/world/europe/russias-anti-us-sen>

Можна навести кілька прикладів антиамериканських наративів зі спеціального російського інтернет ресурсу «Любов та ненависть», де з 2003 по 2012 рр. з-поміж іншого обговорювалися питання російського антиамериканізму [подаємо переклад з російської, орфографія збережена – авт.): антиамериканізм це «хороша відповідь на русофобію з боку піндоської влади», «амерські політики типу Маккейна, Санторума цілком відкрито закликають вбивати російських вчених», «янкі планують знищення нашого великого російського народу», «вони [американці – авт.] розвалили СРСР, організували вибух на Чорнобильській АЕС, втягнули СРСР у війну з Афганістаном і зараз марять подальшим розвалом Росії. Потрібно об'єднатися та знищити ворога. А щодо антиамериканізму – це захисна реакція народу на інтервенцію», «американізм нав'язує нам хибні цінності та підмінє поняття», «Америка – це гегемон, що зарвався», «саме Росія їм [американцям – авт.] спокою не дає хоча б тим, що попри все хоч якось стоїть», «Горбачов – американський агент», «західні держави вічно підступно щось чинять проти нас», «найгіршої країни у світі не було і немає», «країна яка нічого не створила, всю свою історію поневолювала країни 3 світу і вела війни чужими руками» тощо¹⁵.

Коливання масової російської свідомості у ставленні до Америки багато в чому залежить від того, як це презентується офіційною владою через ЗМІ та особливо через пропагандистські канали. Як зазначають експерти та аналітики як правило спочатку зростає рівень негативу у бік США серед представників еліти та офіційної влади. Крім того, у сучасному світі з питань міжнародних відносин та зовнішньої політики масова свідомість як правило має справу з інтерпретаціями реальності у цій сфері, що формуються політиками, експертною спільнотою, засобами масової інформації, а не із самою реальністю як такою¹⁶. Тобто масова свідомість формується вторинною, свідомо змодельованою реальністю, основний масив якої походить від офіційної влади. Тому зростання негативних оцінок Америки у масовій свідомості проявляється пізніше, ніж аналогічні погляди проявляються у представників політикуму.

timent-now-is-even-worse-than-it-was-in-soviet-union/2015/03/08/b7d534c4-c357-11e4-a188-8e4971d37a8d_story.html [дата звернення: 15.12.2022].

¹⁵ Про антиамериканізм в Росії, Любовь и ненависть (інтернет-ресурс), 20.03.2012, <https://web.archive.org/web/20190406192924/http://lovehate.ru/opinions/13323/10> [дата звернення: 10.03.2023].

¹⁶ С.В. Туманов, А.А. Оносов, Н.Е. Савина, *Антиамериканізм и антиамериканские настроения: дискурс в пространстве Рунета*, «Вестник Московского университета» 2019. Серия 12: Политические науки, № 3, с. 53.

З 2012 р. можна було спостерігати активізацію чергової антиамериканської істерії, яку вбачають у закріпленні російського антиамериканізму на офіційному рівні. Проявами цього можна вважати конфліктну ситуацію навколо нового посла США у Росії М. Макфола, початок інформаційної війни проти Сполучених Штатів у внутрішньоросійських ЗМІ та міжнародних російських медіа-проектах «Russia Today» та «Russia Beyond the Headlines»¹⁷. У світовій пресі це навіть почали називати новою «холодною війною».

Також слід згадати «антисирітський закон» (федеральний закон № 272, прийнятий 21 грудня 2012 року, та вже чинний з 01 січня 2013 р), де у статті 4 заборонялася передача дітей, які є російськими громадянами, на усиновлення (удочеріння) громадянам Сполучених Штатів Америки та припинялася дія двосторонньої угоди про співпрацю у галузі усиновлення (удочеріння) дітей від 13 липня 2011 р., потенційні усиновлювачі з інших країн не згадувалися¹⁸.

Саме на цей період припадає проголошення повернення до традиційних російських цінностей, по відношенню до яких США почали змальовуватися як повна протилежність. Тобто на додачу до традиційної військової загрози Америка почала позиціонуватися у російському публічному просторі як джерело й культурної небезпеки¹⁹.

Зростання антиамериканських настроїв у російському суспільстві підтверджують і дані соціології. Наприклад, згідно результатів опитувань російської громадської думки в рамках проекту *Pew Research Center – Global Attitudes Project* (щорічні опитування ведуться з 2002 р.) найнижчий показник негативної думки про Америку у росіян був у 2002 р. та 2010 р. – по 33%, з 2011 р. спостерігалось поступове зростання негативного сприйняття США – 2011 та 2012 рр. – по 34% респондентів, у 2013 р. – 40%, у 2014 р. – 71%, у 2015 р. максимально кількість російських респондентів з негативним ставленням до США – 81%. У 2017 р. – 52%, у 2018 р. – 66%, у 2019 р. – 60% респондентів заявили про своє негативне ставлення до США (у 2016, 2020 та 2021 рр. опитування у Росії в рамках *Global Attitudes Project* не проводилося, дані за 2022 р. ще не опубліковані)²⁰.

¹⁷ М.М. Бессонова, *Антиамериканізм на пострадянському просторі: російський та український виміри*, [у:] *Сполучені Штати Америки у сучасному світі...*, с. 16.

¹⁸ Федеральний закон о мерах воздействия на лиц, причастных к нарушениям основополагающих прав и свобод человека, прав и свобод граждан российской федерации. ФЗ № 272, 28.12.2012, Кодификация РФ, <https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-28.12.2012-N-272-FZ/> [дата звернення: 15.12.2022].

¹⁹ И. Курилла, *Смысл...*

²⁰ *Opinion of the United States. Russia. Global Indicator Database*, Pew Research Center, 2023, <https://www.pewresearch.org/global/database/indicator/1/country/ru> [дата звернення: 10.03.2023].

Як вважають деякі експерти – своєрідна «накачка» російського суспільства антиамериканізмом розпочалася після спроб масових протестів у 2011–2012 рр., коли «все що є погане в Росії – це все йде від США», а всі ті, хто виступають з протестами проти російської влади так чи інакше пов'язані з Америкою і є її «агентами»²¹. Протести були спрямовані проти переобрання путіна на пост президента, тож вони інтерпретувалися російською владою як такі, що спонсорувалися з боку західних країн та зокрема США²². Саме тоді як реакція на спроби спротиву російського суспільства були прийняті поправки до низки законів, що стосувалися встановлення контролю над неурядовими, громадськими та некомерційними організаціями, які оголошувалися «іноземними агентами» в разі, якщо вони отримували фінансування або інше майно з іноземних джерел²³.

Забігаючи наперед відзначимо, що влітку 2022 р. був прийнятий окремий закон «Про контроль за діяльністю осіб, які перебувають під іноземним впливом», згідно якого під іноземним агентом розуміється особа, яка отримала підтримку та (або) перебуває під іноземним впливом в інших формах²⁴. Тобто вже не просто фінансування чи надання якогось майна (наприклад офісної техніки), а власне «вплив» були закріплені на рівні федерального закону. При цьому під «іноземним впливом» розуміється надання іноземним джерелом особі підтримки та (або) надання впливу на особу, у тому числі шляхом примусу, переконання та (або) іншими способами; а під «підтримкою» розуміється «надання особі іноземним джерелом коштів та (або) іншого майна, а також надання особі іноземним джерелом організаційно-методичної, науково-технічної допомоги, допомоги в інших формах»²⁵. Тобто фактично – будь що може інтерпретуватися як «іноземний вплив».

²¹ *Пропаганда заставила нас ненавидеть Америку – Иван Курилла*, Youtube, Популярная политика, 17.06.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=jeu02lyxC0A> [дата звернення: 10.03.2023].

²² M. Birnbaum, *Russia's...*

²³ Федеральный закон о внесении изменений в отдельные законодательные акты российской федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента, Официальный интернет-портал правовой информации, 20.07.2012, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001201207230003> [дата звернення: 10.03.2023].

²⁴ Федеральный закон о контроле за деятельностью лиц, находящихся под иностранным влиянием, Официальный интернет-портал правовой информации, 14.07.2022, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202207140018> [дата звернення: 10.03.2023].

²⁵ Ibidem.

Наративи про іноземний вплив та фінансування будь-яких акцій протесту проти влади почали поширюватися і на інтерпретації подій в Україні. Саме з таких позицій тлумачилися події Євромайдану та Революції Гідності листопада 2013 – лютого 2014 рр., в результаті яких тогочасний президент України Віктор Янукович втік до свого незмінного російського колеги, який почав називати ситуацію в Україні «державним переворотом», «громадянською війною», «каральною операцією», при цьому недвозначні натяки робилися щодо того, що до цих подій причетні США. Наприклад у своєму зверненні 18 березня 2014 р. з приводу анексії Криму російський президент окреслюючи міжнародну ситуацію та обставини, за яких відбувся кримський псевдореферендум, відкидав звинувачення у бік своєї держави у нехтуванні міжнародним правом, натомість наголошував що західні держави та зокрема США діють за подвійними стандартами, та що вони є «закордонними спонсорами» та «кураторами» української влади та її дій, спрямованих на спротив анексії Криму²⁶. Наприкінці 2014 р. на великій прес-конференції російський президент закріпив російську офіційну позицію щодо подій в Україні, які були начебто спровоковані саме Заходом: «зараз не було б жодної громадянської війни в Україні та не було б численних жертв. Наші колеги [американці – авт.] посіли іншу позицію: від пиріжків на Майдані перейшли до обіцянок і політичного, і економічного характеру. До речі, гроші треба заплатити українському народу, немає ж ні фіга, ніхто нічого не платить» [стилістика виступу збережена – авт.]²⁷.

З 2014 р. у російській офіційній та пропагандистській риторичі відбувається поєднання антиамериканських та антиукраїнських наративів. Що відповідним чином відобразилося на сприйнятті росіянами як України, так західних країн. Це можна простежити за результатами опитувань громадської думки, порівнюючи ставлення російського суспільства до України, США та ЄС до війни та через рік після російської анексії Криму та окупації частини районів на Сході України. Проілюструвати загальні тенденції можна за результатами опитування Левада-Центр, проведеного наприкінці січня 2015 р., порівнюючи з даними 2014 р.

У січні 2014 р. «дуже добре» та «в основному добре» до США ставилося відповідно 2% та 41% респондентів; до ЄС 1% та 50% респондентів; до України 6% та 60%. Кількість тих, хто у січні 2014 р. обрав відповіді

²⁶ *Обращение Президента Российской Федерации*, Президент России, 18.03.2014, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> [дата звернення: 15.12.2022].

²⁷ *Большая пресс-конференция Владимира Путина*, 18.12.2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/47250> [дата звернення: 10.03.2023].

«в основному погано» та «дуже погано» виглядає наступним чином: США – 36% та 8%, ЄС – 30% та 4%, Україна – 22% та 4%. Отже, в цілому позитивно до США ставилося 43%, до ЄС 51%, до України 66%; негативне ставлення до США мали 44% респондентів, до ЄС 34%, до України 26%²⁸.

Опитування 21–24 березня 2014 р., проведене після псевдореферендуму, імітованого 16 березня та нелегітимного підписання незрозумілого документу про «приєднання» Криму до російського державного утворення 18 березня 2014 р., показало помітні зміни у російській громадській думці. Так, «дуже добре» та «в основному добре» до США ставилося відповідно 1% та 25% респондентів; до ЄС 1% та 31% респондентів; до України 6% та 46%. Дані щодо думки тих, хто під час цього опитування обрав відповіді «в основному погано» та «дуже погано» виглядає наступним чином: США – 41% та 20%, ЄС – 38% та 15%, Україна – 28% та 9%. Отже, в цілому позитивне ставлення зменшилося: до США позитивно ставилося 26% (зменшення на 17%), до ЄС 32% (зменшення на 19%), до України 52% (зменшення на 14%); негативне ставлення навпаки зросло: до США негативну думку підтвердив 61% респондентів (зростання на 17%), до ЄС 53% (зростання на 19%), до України 37% (зростання на 11%)²⁹.

Результати опитування наступного року, проведені у січні 2015 р., показали істотне зростання негативного ставлення до США, ЄС та України. Так, тепер тих респондентів, які позитивно ставилися до США було всього 13%, до ЄС – 19%, до України – 24%. Відсоток тих, хто ставився негативно до США став 81%, до ЄС – 71%, до України – 64%³⁰.

Відносини між своєю та іншими країнами російські респонденти могли оцінити за шкалою «дружні – добросусідські – спокійні – прохолодні – напружені – ворожі». У цих оцінках також можна помітити істотні зміни. Так, станом на січень 2014 р (до початку російських агресивних дій щодо України) відносини із США 40% вважали «прохолодними», 31% – як «спокійні», по 4% – як «дружні» та «добросусідські», як «напружені» та «ворожі» вважали 13% та 4% відповідно. У березні 2014 р. зростає кількість тих, хто став вважати відносини із США як «напружені» (стало 35%), «ворожі» (стало 12%), зменшилася кількість тих, хто сприймав відносини із США як «дружні» (стало 2%), «спокійні» (стало 14%), «прохолодні» (стало 30%). У січні 2015 р. різниця між показниками позитивного та негативного оцінювання відносин із США стала ще більшою: «дружніми» та

²⁸ *Международные отношения. Опрос 23–26 января 2015 года*, Левада-Центр, <https://www.levada.ru/2015/02/09/mezhdunarodnye-otnosheniya> [дата звернення: 10.03.2023].

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

«добросусідськими» відносини з цією країною бачило всього 2% респондентів (по 1% по кожному показнику), сприймало відносини як «спокійні» всього 2% (нагадаємо, що рік до цього, у січні 2014 р. таких був 31%), «прохолодними» ці відносини здавалися 13% (рік тому – 40%). Істотно за рік зросла кількість респондентів як вважали відносини із США як «напружені» – було 13% стало 37%, та «ворожими» – було 4% стало 42%. Тобто за рік з січня 2014 по січень 2015 р., упродовж якого російська держава анексувала Крим, ввела свої війська під виглядом «місцевих загонів самооборони» та окупувала частину території сусідньої суверенної держави Україна, значна частина російського населення вважала своїм ворогом Америку: кількість тих, хто інтерпретував відносини із США позитивно – скоротилася з 39% до 4%; кількість тих, хто сприймав ці відносини як нейтральні («прохолодні») впала з 40% до 2%; натомість істотно зросла кількість тих, хто сприймав ці відносини негативно: з 17% до 79%³¹

Аналогічні зрушення сталися й у думці росіян щодо відносин їхньої країни з Україною, на яку вони напали: з січня 2014 р. по січень 2015 р. кількість тих, хто інтерпретував відносини з Україною позитивно – скоротилася з 40% до 4%, кількість тих, хто сприймав ці відносини як нейтральні («прохолодні») впала з 31% до 9%, водночас істотно зросла кількість тих, хто сприймав ці відносини негативно: з 23% до 81%³².

Після першого року анексії Криму та окупації частини районів Донецької та Луганської областей, впровадження перших пакетів санкцій проти країни-агресора негативне ставлення росіян до США, ЄС та України і надалі зростало. У цілому, упродовж періоду з 2014 до 2022 р. (результатів опитувань початку 2023 р. ще не оприлюднено) така тенденція закріпилася. Так, за означений період максимально негативна оцінки щодо США була у російських респондентів було у січні 2015 р. (81%) та у травні 2022 р. (75%), щодо ЄС так само – у січні 2015 р. (71%) та у травні 2022 р. (69%). Відносно України максимум негативних оцінок припадає на травень (66%), серпень (66%) та листопад (70%) 2022 р.³³. Тож негативне ставлення росіян до України зрівнялося із негативним ставленням до країн Заходу, і ставлення до України у російській масовій свідомості таке саме як ставлення до США та країн Заходу у цілому.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ *Отношение россиян к странам: ноябрь 2022 года*, Левада-Центр, <https://www.lewada.ru/2022/12/13/otnoshenie-rossiyan-k-stranam-noyabr-2022-goda> [дата звернення: 10.03.2023].

Саме упродовж першої фази російсько-української війни, до початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р., в російських офіційних наративах з'явилося формулювання «недружні» країни. Початок був покладений прийняттям закону про заходи впливу (протидії) на недружні дії Сполучених Штатів Америки та інших іноземних держав (червень 2018 р.), як реакція на запроваджені проти російської держави-агресорки санкції внаслідок анексії Криму та окупації частини території України на її сході. У назві закону, а також у його першій статті прямо вказувалося на США як головну країну, яка «здійснює недружні дії» по відношенню до російської держави: «Метою цього Федерального закону є захист інтересів та безпеки російської федерації, її суверенітету та територіальної цілісності, прав і свобод громадян російської федерації від недружніх дій Сполучених Штатів Америки та інших іноземних держав»³⁴.

В інформаційному просторі визначення «країна, що здійснює недружні дії» замінюється більш лаконічним поняттям «недружні країни». У 2021 р. були підписані додаткові документи – указ, згідно з яким мав визначитися перелік недружніх іноземних держав, щодо яких застосовуються заходи (протидії) та інші юридичні аспекти реалізації закону 2018 р.³⁵, та перший перелік таких держав, куди входили США та Чеська республіка³⁶. Після повномасштабного вторгнення та впровадження наступних санкцій проти російської держави-агресорки перелік таких недружніх держав тричі доповнювався: у березні, липні та жовтні 2022 р.

Поняття «недружні держави» і раніше існувало в російському інформаційному просторі, але унормування переліків таких країн в офіційних документах з'явилося саме в ході російсько-української війни. В опитуваннях Левада-Центру з 2006 р. респондентам пропонувалося обрати п'ять країн, які на їхню думку є найбільш недружніми по відношенню до їхньої держави. Відповідно до опитувань з 2013 р. головною «недружньою» державою росіяни вважали США (у першому опитуванні найбільш

³⁴ Федеральный закон о мерах воздействия (противодействия) на недружественные действия Соединенных Штатов Америки и иных иностранных государств, Официальный интернет-портал правовой информации, 4.06.2018, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001201806040032> [дата звернення: 10.03.2023].

³⁵ Указ Президента Российской Федерации от 23.04.2021 № 243 «О применении мер воздействия (противодействия) на недружественные действия иностранных государств», Официальный интернет-портал правовой информации, 23.04.2021, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202104230015> [дата звернення: 10.03.2023].

³⁶ Распоряжение Правительства Российской Федерации от 13.05.2021 № 1230-р., Официальный интернет-портал правовой информации, 13.05.2021, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202105140026> [дата звернення: 10.03.2023].

«недружною» була Латвія (2006 р., 46%), потім естафету перехопила Грузія (з 2007 по 2012 р., максимальний відсоток – 2009 р. 62%)³⁷.

США тримають першість з 2013 по 2022 (максимум у 2018 р. – 78%, у 2022 – 73%). Україна з 2014 по 2021 р. займала друге місце після США (максимум у 2017 р. – 50%), у 2022 р. у «рейтингу» недружніх держав у сприйнятті російським населенням Україну випередили Велика Британія (49%), Польща (41%), Німеччина (37%)³⁸. За даними іншого опитування п'ятірка найбільш недружніх держав у 2022 р. визначена у тому ж складі, однак Україна займає друге місце (у 2014 р. 32%, максимум у 2019 р. – 53%, у 2022 – 43%, Велика Британія на третьому місці – у 2022 р. її як недружню країну обрало 43% респондентів в ході опитування Всеросійського центру вивчення громадської думки (ВЦИОМ))³⁹. Тож Україна у сприйнятті російської масової свідомості наблизилася до США та країн Заходу.

Серед наративів які фігурують в роки російсько-української війни у російському інформаційному просторі можна зустріти такі як «п'ята колона» та «націонал-зрадники» [*націонал-предатели*]. Неодноразово ці визначення повторювалися і на каналах у пропагандистів, і у риторичці російського незмінного лідера⁴⁰. Так, коментуючи ситуацію у перший місяць активної фази війни проти України у 2022 р. президент країни-агресорки апелював до «колективного Заходу» та його «п'ятої колони», які «намагалися перетворити» російське державне утворення на «слабку, залежну країну», «розчленувати» її. Намагання країн Заходу зупинити російську агресію інтерпретувалися ініціатором інтервенції як «лицемірні розмови», за якими стоять «ворожі геополітичні цілі» і що Заходу не потрібна сильна Росія. До ланцюжку «п'ята колона», «націонал-зрадники» прив'язувалися і «сепаратизм» «терористів і бандитів на Північному Кавказі», які, за його словами, були спробою «дотиснути» Росію, порушити її територіальну цілісність⁴¹. Про «націонал-зрадників» було згадано

³⁷ Главные «дружественные» и «недружественные» страны, Левада-Центр, 15.06.2021, <https://www.levada.ru/2021/06/15/glavnye-druzhestvennye-i-nedruzhestvennye-strany> [дата звернення: 10.03.2023].

³⁸ Международные отношения. Опрос 26–31 мая 2022 года, Левада-Центр, <https://www.levada.ru/2022/06/15/mezhdunarodnye-otnosheniya-7> [дата звернення: 10.03.2023].

³⁹ Друзья и недоброжелатели России на фоне спецоперации. Опрос 13.08.2022, ВЦИОМ, 31.08.2022, <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/druzja-i-nedobrozhelateli-rossii-na-fone-specoperacii> [дата звернення: 10.03.2023].

⁴⁰ Большая пресс-конференция Владимира Путина...

⁴¹ Е. Воропаева, Путин заявил о способности россиян отличить «патриотов» от «предателей», РБК, 16.03.2022, <https://www.rbc.ru/politics/16/03/2022/6231ed089a79477338478812> [дата звернення: 10.03.2023].

і у зверненні до федеральних зборів 21 лютого 2023 р., напередодні річниці початку «спеціальної воєнної операції»⁴².

Як зазначено у дослідженні Левада-Центру, у російському суспільстві немає чіткого розуміння того, кого мають на увазі представники російської влади, коли говорять про «п'яту колону» та «націонал-зрадників». 26–31 травня 2022 р. в ході опитування громадської думки респондентам було запропоновано відкриті питання про те, кого на їхню думку мав на увазі російський президент, коли говорив про «так звану п'яту колону» та «націонал-зрадників», які допомагають Заходу у боротьбі з Росією. 46% респондентів було важко відповісти на це питання. Решту відповідей дослідники згрупували у три широкі категорії відповідей: «колективний Захід» (західні країни, їхні лідери, НАТО та ін.), російські еліти (що переважно виїхали за кордон чи зберігають там гроші) та критики російської влади. Серед припущень, які стосувалися зовнішніх «винуватців», найчастіше зустрічаються варіанти «Америка, США, Байден» – 9% респондентів запропонували такі відповіді; на другому місці (6%) – Європа, Євросоюз, Польща, Німеччина, Велика Британія, Франція, Прибалтика [країни Балтії – авт.]. недружні країни, Захід, європейські політики; на третьому місці (5%) – Україна, Азов, українська влада, Зеленський, а також ще одна група, яку запропонували також 5% респондентів – бандерівці, нацисти, націоналісти, терористи⁴³. Тобто і в інтерпретаціях російською масовою свідомістю «п'ятої колони» Україна знаходиться поруч з країнами Заходу та зокрема США.

У російському експертному середовищі часто зустрічається думка про те, що упродовж багатьох десятиліть Росія і США відіграють одна для одної роль «конституюючого іншого», тобто тієї країни, порівняння з якою формує уявлення про себе⁴⁴. Можна навести один з прикладів застосування такого порівняння у риторичі російського президента. Так, на своїй прес-конференції 18 грудня 2014 р. на питання про газові контракти з Китаєм та Туреччиною російський президент почав розмірковувати над відповіддю, згадуючи передусім про США: «Я часто чую „розворот Росії на Схід“. А Ви почитайте американську аналітику. Там пишуть про розворот США на схід. Чи це є чи нема?»⁴⁵. Тобто звернення до Америки

⁴² *Послание Президента Федеральному Собранию*, 21.02.2023. <http://kremlin.ru/events/president/news/70565> [дата звернення: 10.03.2023].

⁴³ *Представления о «пятой колонне»*, Левада-Центр, 12.07.2022, <https://www.levada.ru/2022/07/12/predstavleniya-o-pyatoy-kolonne> [дата звернення: 10.03.2023].

⁴⁴ И. Курилла, *Смысл...*

⁴⁵ *Большая пресс-конференция Владимира Путина...*

у контексті висвітлення зовсім інших питань виглядає як прояв певного «марення» Америкою.

Саме концепція «рівності» з Америкою залишається надважливою для сучасного російського і суспільства і влади. Система міжнародних відносин з часів Холодної війни і дотепер інтерпретується як система з двома полюсами сили, один з яких – США, інший – російська держава⁴⁶. На основі соціологічних опитувань можна констатувати факт, що у свідомості нинішніх росіян світ є знову біполярним, у ньому є дві головні країни: Росія та Америка. Америка є втіленням двох основних ролей: вона є головним ворогом, який «стоїть за спиною всіх дрібних антиросійських сил», і водночас – і головним партнером (саме так, демонструючи свій миролюбивий характер, російський президент продовжує називати США та країни Заходу у своїх промовах, зверненнях та інтерв'ю).

В уяві росіян їхня країна така саме «велика» та «впливова» як і США, тож росія має ділити з Америкою весь світ на «їхню» (американську) і «нашу» (російську) половину⁴⁷. По суті пасивна реакція США та західних держав на анексію частини територій Грузії у 2008 р. розв'язала руки Росії і у питанні анексії Криму та надала віри російській владі та суспільству що Росія знову така ж «велика» як колись СРСР. Тож вона може собі дозволити не грати за правилами та нехтувати міжнародним правом.

Україна розглядається як «яблуко розбрату» між Росією та США⁴⁸. Окресливо деякі наративи, які фігурують у цьому контексті: Україна – це «маріонетка» США (наратив, який поширювався ще з часів Помаранчевої революції 2004 р.); мета США – це стримування, ослаблення Росії, чого можна домогтися, відірвавши від неї Україну і трансформували останню не просто на «буферну зону», а на антиросійський за своїм настроєм соціум (з цим Росія справилася й сама); «держдепівський проект» щодо знищення дружби між братніми народами Росії та України повністю реалізувався (і тут Росія справилася самотужки). Аналогічні судження можна зустріти і щодо пояснення причин російсько-грузинської війни: США прагнули поширити свій вплив на сусідні з Росією країни⁴⁹.

⁴⁶ Пропаганда заставила...

⁴⁷ А. Левинсон, *Наша главная страна*, Левада-Центр, 1.06.2021, <https://www.levada.ru/2021/06/01/nasha-glavnaa-strana> [дата звернення: 10.03.2023].

⁴⁸ С.В.Туманов, А.А. Оносов, Н.Е.Савина, *Антиамериканизм...*, с. 59.

⁴⁹ Д. Волков, *История российского антиамериканизма: почему в России стали считать США врагом*, Московский центр Карнеги, 8.06.2015, <https://carnegiemoscow.org/commentary/60220> [дата звернення: 10.03.2023].

Той факт, що пострадянські країни мають право не обирати «російський проект» і можуть мати власне бажання не залишатися в його рамках та обрати щось інше – не сприймається російськими елітами та суспільством. Власне тому події Євромайдану та Революції Гідності в Україні і були сприйняті у Росії як американська змова проти Росії (Євромайдан – «американський проект»), і поширювалася версія про те, що люди вийшли з протестами через «вплив Заходу», який прагне втягнути Україну в орбіту своїх політичних інтересів. Успішні формати українського громадянського протесту (Помаранчева революція та Революція Гідності) – сприймалися як пряма загроза кремлю та особистій владі російського президента. Одна з головних небезпек інтерпретується формуванням проекту «Україна як анти-росія», метою якого є роздроблення «руського миру» та відчуження один від одного людей однієї цивілізаційної ідентичності (така версія вже знайшла своє відображення у російських дослідженнях)⁵⁰.

З 2014 р. у російському інформаційному просторі активізувалися антиамериканські та антиукраїнські наративи про те, що НАТО нібито розміщує свою зброю та військові бази на території України, що наступною метою НАТО та Америки буде саме Росія. Як зазначає політичний та економічний експерт Тарас Загородній все це було спробою виправдатися і підготувати внутрішню аудиторію⁵¹. В ході вже самої «спецоперації», коли стало зрозуміло що бліцкриг не вдасться, почали поширюватися наративи про те, що Росія воює в Україні не з українцями, а з НАТО. Це дозволяло пояснювати російській аудиторії чому упродовж року немає перемоги над Україною («тому що проти нас воювали американці»).

Візит президента США Джо Байдена до Києва 20 лютого 2023 р. мав чіткий антиросійський символізм в обранні саме цієї дати: річниця трагічних подій Революції Гідності та загибелі Небесної сотні у 2014 р., що потім спровокувало російські дії у Криму та на Сході України; напередодні річниці початку відкритої повномасштабної війни Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р.; за день до очікуваного виступу російського очільника перед федеральними зборами, де мало відбутися «звітування» за цілий рік перебігу російського «бліцкригу». Зазначимо, що цей візит був сприйнятий російським суспільством як публічне приниження Росії та особисто Путіна, що викликало масовану хвилю

⁵⁰ И. Ситнова, *Украина как Анти-Россия: рефлексия украинских социологов*, «Россия и новые государства Евразии» 2018, № 1, с. 150–161.

⁵¹ *Антиамериканська риторика Кремля: заяви та цілі*, Дім, 20.06.2022, <https://kanal-dom.tv/antyamerykanska-rytoryka-kremlya-zayavy-ta-czili-video> [дата звернення: 10.03.2023].

антиамериканських та антиукраїнських висловлювань в інформаційному просторі.

У виступі 21 лютого 2023 р., який все ж таки відбувся, була вкотре⁵² висловлена версія очільника держави-агресорки про те, що США та колективний Захід почали робити з України анти-Росію⁵³. З іншого боку, російська держава намагається позиціонувати себе в очах власного суспільства як анти-Америка.

У цілому, наведений огляд антиамериканських наративів дає змогу стверджувати той факт, що антиамериканізм залишається традиційним явищем для російського суспільства ще з часів СРСР. Спадщина Холодної війни на початку третього десятиліття XXI ст. залишається актуальною для російського політикуму та суспільства: світ продовжує сприйматися як система з двома полюсами «рівних» суперників. Накопичені образи щодо США (Америка не виправдала сподівань; реформи в російській державі так і не побудували в ній розвинуту економіку американського зразка; Америка не рахується з Росією; використовує подвійні стандарти) сприяли формуванню «російського ресентименту» – почуття ворожості до США, які вважаються причиною всіх невдач, відчуття безсилля, заздрості тощо. Ця модель вважається продовженням комплексу неповноцінності, який компенсаторно формує власну систему моралі, що заперечує цінності ворога і покладає на нього провину за власні невдачі⁵⁴.

Антиамериканська риторика у російських наративах часів російсько-української війни: (1) повторює традиційні наративи часів Холодної війни («старий»/радянський антиамериканізм); (2) містить прояви «нового»/пострадянського антиамериканізму, (3) зумовлена передусім внутрішніми проблемами російської влади, тож антиамериканізм носить маніпулятивний характер, і ненависть щодо США використовується для компенсації власних помилок та невдач; (4) з часів нападу на Україну у 2014 р. спостерігається поєднання антиамериканських наративів з антиукраїнськими, і замість конституюючого «іншого» в особі США таким конституюючим «іншим» для Росії стала Україна, тож ненавидять обох однаково.

Для створення більш повної картини сучасного російського антиамериканізму та специфіки антиамериканських наративів часів

⁵² Стаття Владимира Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев», 12.07.2021, <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [дата звернення: 10.03.2023].

⁵³ *Послание Президента...*

⁵⁴ В. Гриневич, *Російський ресентимент: росіяни у пошуках власної ідентичності*, Україна модерна, 14.01.2016, <https://uamoderna.com/blogy/vladislav-grinevich/russian-identity> [дата звернення: 10.03.2023].

російсько-української війни також варто дослідити такі виміри як діяльність російських патріотичних організацій, «Загонів Путіна» висвітлення війни проти України у підручниках історії (відповідно до нової концепції викладання історії Росії, прийнятої у лютому 2023 р.), інтерпретації антиамериканізму у російських наукових дослідженнях тощо.

Бібліографія

- Birnbaum M., *Russia's anti-American fever goes beyond the Soviet era's*, "The Washington Post", 8.03.2015, https://www.washingtonpost.com/world/europe/russias-anti-us-sentiment-now-is-even-worse-than-it-was-in-soviet-union/2015/03/08/b7d534c4-c357-11e4-a188-8e4971d37a8d_story.html [дата звернення: 15.12.2022].
- Hollander P., *Anti-Americanism: Irrational and Rational*, Routledge, London 1995.
- O'Connor B., *Anti-Americanism: History, Causes and Themes*, Greenwood World Publishing, Oxford–Westport 2007 (4-volume set), vol. 1.
- Opinion of the United States. Russia. Global Indicator Database*, Pew Research Center, 2023, <https://www.pewresearch.org/global/database/indicator/1/country/ru> [дата звернення: 10.03.2023].
- Shirayev E., Zubok V., *Anti-Americanism in Russia: From Stalin to Putin*, Palgrave Macmillan, London 2000.
- А США то оказывається слабая и жалкая страна*, Форум «Курилка». Auto mail.ru, 18.07.2014, https://auto.mail.ru/forum/topic/a_ssha_to_okazyvaetsja_slaba-ja_i_zhalkaja_strana [дата звернення: 10.03.2023].
- Авантюристы из США есть?*, Back2Russia (форум 2016–2021), <https://back2russia.net/index.php?/topic/927-avanyuristy-iz-ssha-est/#comments> [дата звернення: 10.03.2023].
- Антиамериканська риторика Кремля: заяви та цілі*, Дім, 20.06.2022, <https://kanal-dom.tv/antyamerykanska-rytoryka-kremlya-zayavy-ta-czili-video> [дата звернення: 10.03.2023].
- Бессонова М., *Основні риси сучасного антиамериканізму: регіональний вимір, «Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти»* 2019, № 4, с. 16–29, <https://doi.org/10.31866/2616-745x.4.2019.177615> [дата звернення: 10.03.2023].
- Бессонова М.М., *Антиамериканізм на пострадянському просторі: російський та український виміри*, [у:] *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (15 травня 2015, м. Львів)*, ч. 1, Центр американських студій, Факультет міжнародних відносин, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів 2015, с. 14–19.

- Бессонова М.М., *Спадщина біполярної системи міжнародних відносин: антиамериканізм на пострадянському просторі (на прикладі Білорусі та Росії)*, [у:] *Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення: збірник наукових праць*, Видавництво «Фенікс», Київ 2013, с. 338–340.
- Большая пресс-конференция Владимира Путина*, 18.12.2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/47250> [дата звернення: 10.03.2023].
- Волков Д., *История российского антиамериканизма: почему в России стали считать США врагом*, Московский центр Карнеги, 8.06.2015, <https://carnegiemoscow.org/commentary/60220> [дата звернення: 10.03.2023].
- Воропаева Е., *Путин заявил о способности россиян отличить «патриотов» от «предателей»*, РБК, 16.03.2022, <https://www.rbc.ru/politics/16/03/2022/6231ed089a79477338478812> [дата звернення: 10.03.2023].
- Главные «дружественные» и «недружественные» страны*, Левада-Центр, 15.06.2021, <https://www.levada.ru/2021/06/15/glavnye-druzhestvennye-i-nedruzhestvennye-strany> [дата звернення: 10.03.2023].
- Гольд О.Ф., *Антиамериканизм*, «Культура народов Причерноморья» 2011, № 217, с. 106–109.
- Гриневич В., *Російський ресентимент: росіяни у пошуках власної ідентичності*, Україна модерна, 14.01.2016, <https://uamoderna.com/blogy/vladislav-grinevich/russian-identity> [дата звернення: 10.03.2023].
- Друзья и недоброжелатели России на фоне спецоперации. Опрос 13.08.2022*, ВЦИОМ, 31.08.2022, <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/druzja-i-nedobrozhelateli-rossii-na-fone-specoperacii> [дата звернення: 10.03.2023].
- Заседание Форума реформ. Антиамериканизм в России*, «Интернет-журнал ЕР-фольг», 25.04.2002, <http://www.erfolg.ru/polit/forum-4.htm> [дата звернення: 10.03.2023].
- Курилла И., *Смысл и корни российского антиамериканизма*, «Ведомости», 15.07.2018, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2018/07/16/775545-rossiiskogo-antiamerikanizma> [дата звернення: 10.03.2023].
- Левинсон А., *Наша главная страна*, Левада-Центр, 1.06.2021, <https://www.levada.ru/2021/06/01/nasha-glavnaya-strana> [дата звернення: 10.03.2023].
- Международные отношения. Опрос 23–26 января 2015 года*, Левада-Центр, <https://www.levada.ru/2015/02/09/mezhdunarodnye-otnosheniya> [дата звернення: 10.03.2023].
- Международные отношения. Опрос 26–31 мая 2022 года*, Левада-Центр, <https://www.levada.ru/2022/06/15/mezhdunarodnye-otnosheniya-7> [дата звернення: 10.03.2023].
- Мир у мир*, Tripadvisor, 2.10.2022, <https://www.tripadvisor.ru/ShowTopic-g28924-i139-k14129114-Arizona.html> [дата звернення: 10.03.2023].

- Обращение Президента Российской Федерации*, Президент России, 18.03.2014, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> [дата звернення: 15.12.2022].
- Отношение россиян к странам: ноябрь 2022 года*, Левада-Центр, <https://www.levada.ru/2022/12/13/otnoshenie-rossiyan-k-stranam-noyabr-2022-goda> [дата звернення: 10.03.2023].
- Планы США по уничтожению России*, Форум «Курилка». Auto mail.ru, 19.11.2011, https://auto.mail.ru/forum/topic/plany_ssha_po_unichtozheniju_rossii [дата звернення: 10.03.2023].
- Плюсы и минусы жизни в США*, Форум Леди mail.ru, 26.06.2020, https://lady.mail.ru/forum/topic/pljusy_i_minusy_zhizni_v_ssha [дата звернення: 10.03.2023].
- Послание Президента Федеральному Собранию*, 21.02.2023. <http://kremlin.ru/events/president/news/70565> [дата звернення: 10.03.2023].
- Потехін О., *Антиамериканізм і антисемітизм: порівняльний аналіз*, [у:] *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (15 травня 2015, м. Львів)*, ч. 1, Центр американських студій, Факультет міжнародних відносин, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів 2015, с. 45–54.
- Представления о «пятой колонне»*, Левада-Центр, 12.07.2022, <https://www.levada.ru/2022/07/12/predstavleniya-o-pyatoj-kolonne> [дата звернення: 10.03.2023].
- Про антиамериканізм в Росії*, Любовь и ненависть (інтернет-ресурс), 20.03.2012, <https://web.archive.org/web/20190406192924/http://lovehate.ru/opinions/13323/10> [дата звернення: 10.03.2023].
- Пропаганда заставила нас ненавидеть Америку – Иван Курилла*, Youtube, Популярная политика, 17.06.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=jeu02lyxC0A> [дата звернення: 10.03.2023].
- Распоряжение Правительства Российской Федерации от 13.05.2021 № 1230-р., Официальный интернет-портал правовой информации, 13.05.2021, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202105140026> [дата звернення: 10.03.2023].
- Ситнова И., *Украина как Анти-Россия: рефлексия украинских социологов*, «Россия и новые государства Евразии» 2018, № 1, с. 150–161.
- Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев»*, 12.07.2021, <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [дата звернення: 10.03.2023].
- Туманов С.В., Оносов А.А., Савина Н.Е., *Антиамериканізм и антиамериканские настроения: дискурс в пространстве Рунета*, «Вестник Московского университета» 2019. Серия 12: Политические науки, № 3, с. 46–70.
- Указ Президента Российской Федерации от 23.04.2021 № 243 «О применении мер воздействия (противодействия) на недружественные действия иностранных государств», Официальный интернет-портал правовой информации,

23.04.2021, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnun=0001202104230015> [дата звернення: 10.03.2023].

Федеральный закон о внесении изменений в отдельные законодательные акты российской федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента, Официальный интернет-портал правовой информации, 20.07.2012, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnun=0001201207230003> [дата звернення: 10.03.2023].

Федеральный закон о контроле за деятельностью лиц, находящихся под иностранным влиянием, Официальный интернет-портал правовой информации, 14.07.2022, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnun=0001202207140018> [дата звернення: 10.03.2023].

Федеральный закон о мерах воздействия (противодействия) на недружественные действия Соединенных Штатов Америки и иных иностранных государств, Официальный интернет-портал правовой информации, 4.06.2018, <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnun=0001201806040032> [дата звернення: 10.03.2023].

Федеральный закон о мерах воздействия на лиц, причастных к нарушениям основополагающих прав и свобод человека, прав и свобод граждан российской федерации. ФЗ №272, 28.12.2012, Кодификация РФ, <https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-28.12.2012-N-272-FZ/> [дата звернення: 15.12.2022].